

УДК 321.727:328.131-042.3](497.2)«1887/1894»]:316.654(470+571)«188/189»

Дмитро Миколенко

ПІД ПИЛЬНИМ КОНТРОЛЕМ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА БОЛГАРІЇ: ВЗАЄМИНИ КНЯЗЯ ФЕРДИНАНДА ТА ГОЛОВИ УРЯДУ СТЕФАНА СТАМБОЛОВА В ОЦІНКАХ РОСІЙСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ (1887–1894 рр.)

DOI: 10.5281/zenodo.6791216

© Д. Миколенко, 2022. СС BY 4.0

Метою статті є аналіз відображення взаємостосунків між главою Князівства Болгарія Фердинандом I Кобургом і прем'єр-міністром країни Стефаном Стамболовим у російському громадсько-політичному дискурсі. Основними завданнями є визначення подій, які впливали на зростання зацікавленості російської громадськості відносинами між вказаними болгарськими політичними постатями. Наукова новизна полягає у формулюванні чинників, які позначалися на посиленні/втраті в тій чи іншій мірі інтересу росіян до стосунків між болгарським монархом і очільником уряду в 1887–1894 рр., а також у розкритті ставлення російських журналістів і публіцистів до відсторонення 1894 р. Стефана Стамболова від влади та їхньої думки щодо причин поразки прем'єр-міністра в протистоянні з главою держави. **Висновки:** недоречно від'їзди князя за кордон, спроби уряду стамболовців** домогтися від Оттоманської Порти визнання Кобурга законним болгарським правителем***, замах 1891 р. на життя прем'єр-міністра – все це зумовило активізацію обговорення в російській пресі питання про взаємостосунки між князем і головою уряду. При цьому інформація щодо протиріч між монархом і головою кабінету міністрів супроводжувалася чималою кількістю версій стосовно причин і наслідків цих суперечностей. Відставка навесні 1894 р. кабінету Стефана Стамболова для російської громадськості виявилася несподіванкою. Вирішальним чинником, який посприяв перемозі Фердинанда в протистоянні з досвідченим політиком, журналісти, історики й публіцисти імперії називали контроль над збройними силами, що його взяв князь у свої руки після смерті в березні 1891 р. військового міністра генерал-майора Сави Муткурова – родича й сподвижника Стефана Стамболова.*

Ключові слова: князь Фердинанд, Стефан Стамболов, російська громадськість, суспільно-політичний дискурс.

Процеси становлення й розвитку російсько-болгарських відносин упродовж останньої третини ХІХ ст. відбувалися в декілька етапів. Періоди зближення змінювалися конфронтацією та навіть розривом і тривалою відсутністю дипломатичних відносин у 1886–1896 рр. У цей період однією з провідних постатей болгарської політики був голова Регентської ради в 1886–1887 рр., прем'єр-міністр країни в 1887–1894 рр. Стефан Ніколов Стамболов – послідовний прибічник обмеження впливу Росії на Болгарію. Саме на початковому етапі його регентства Санкт-Петербург, через небажання болгарської влади йти у фарватері російської політики, прийняв рішення розірвати дипломатичні відносини із Софією. 1887 р. Стефан Стамболов відіграв одну з ключових ролей у введенні на болгар-

* Під цим поняттям мається на увазі сукупність текстів журналістських статей та інформаційних повідомлень у пресі, карикатур, публіцистики, а також результат соціальних, політичних, інтернаціональних, культурних, прагматичних, когнітивних і філологічних, філософських чинників, характерних для Російської імперії наприкінці 1880-х – на початку 1890-х рр.

** Прибічники тогочасного прем'єр-міністра країни, члени створеної влітку 1892 р. Народно-ліберальної партії Болгарії. До свого оформлення у повноцінну політичну силу – угруповання, яке в середині 1880-х рр., об'єднавши навколо Стефана Стамболова, відокремилася від Ліберальної партії.

*** Фердинанд залишався невизнаним гарантом берлінського статус-кво монархом, оскільки главу автономного у складі Османської імперії князівства було обрано з порушеннями вимог статті 3 Берлінського трактату 1878 р. – без затвердження його кандидатури Блискучою Портою та без згоди великих держав.

ський престол представника німецької династії Саксен-Кобург-Гота – австрійського принца Фердинанда. Проте, із самого початку правління князя взаємини між ним і Стефаном Стамболовим, призначеним за пропозицією монарха на посаду прем'єр-міністра, не склалися. Останній вдавався до контролю над діями молодого й недосвідченого австрійського аристократа, який згодом розпочав пошук можливості позбутися нав'язливої опіки з боку першого міністра.

Громадськість Росії уважно стежила за еволюцією взаємин між Фердинандом і Стефаном Стамболовим, адже Болгарія відігравала важливу роль у російській зовнішньополітичній стратегії, спрямованій на зміцнення впливу імперії в Південно-Східній Європі. Журналісти провідних видань країни, а також історики й публіцисти нерідко присвячували свої статті, есе, нариси, фейлетони і навіть монографії болгарській політиці, акцентуючи увагу в цих роботах на діяльності обох головних фігур політичному зазначеної балканської держави. На момент обрання Фердинанда князем як Стефан Стамболов, так і його ставленик залишалися для російської влади недругами. Санкт-Петербург не підтримував зв'язки з болгарським урядом та не визнавав Кобурга правителем, вважаючи його «крадієм трону» й самозванцем.

Існує чимало наукових праць¹, присвячених вивченню сприйняття росіянами політичних процесів у Болгарії та зовнішньої політики цієї балканської країни наприкінці XIX – на початку XX ст. Метою ж цієї роботи є аналіз відображення взаємин між князем Фердинандом і головою Ради міністрів Стефаном Стамболовим у громадсько-політичному дискурсі Російської імперії під час прем'єрства останнього.

У процесі дослідження нами насамперед було опрацьовано низку російських періодичних видань: офіціоз – «Правительственный вестник»²; консервативні газети – «С.-Петербургские ведомости»³, «Харьковские губернские ведомости»⁴, «Новое время»⁵, «Московские ведомости»⁶; ліберально налаштовану пресу – літературно-політичний часопис «Вестник Европы»⁷ й газети «Русский курьер»⁸, «Русские ведомости»⁹, «Южный край»¹⁰. Вивчалися також мемуари¹¹ відомих можновладців імперії, роботи¹² істориків і публіцистів.

У більшості своїй російська громадськість завдяки, насамперед, публікаціям у пресі визнавала факт жорсткого контролю з боку Стефана Стамболова над діяльністю новообраного парламентом князя. Одним із доказів цього є стаття на шпальтах московської газети «Русские ведомости» в номері за 27 квітня 1888 р.* У ній повідомляється про поїздку Кобурга в місто Тирново. При цьому підкреслюється, що Стефан Стамболов один з-поміж усіх високопоставлених державних посадовців супроводжував князя, позбавивши інших болгарських політиків (міністрів Саву Муткурова, Георгія Странського, Константина Стоїлова, Григора Начовича й Георгія Живкова) присутності поряд із особою монарха. Перший міністр робив усе, щоб зберегти «виключний вплив на Фердинанда»¹³, наголошується в статті.

А от історик і публіцист консервативних поглядів Дмитро Іванович Гловайський у праці «Мелкие сочинения, статьи и письма. 1857–1887 гг.» особливо не вдається в подробиці взаємин між Фердинандом і Стефаном Стамболовим, характеризуючи їх обох пред-

¹ Миколенко Д.В. Освещение второй балканской войны в харьковской прессе. *Вестник Международного славянского университета*. Харьков, 2003. Т. 6. № 1. С. 33–37; Його ж. Російська історіографія кінця XIX – початку XX ст. про політичну діяльність Стефана Стамболова. *Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2011. Т. 22. С. 238–246; Гоков О.А. Образ князя Александра Баттенберга в российской мемуаристке последней четверти XIX – начала XX в. *Дриновський збірник: Дриновски сборник*. Харків–Софія, 2011. Т. 4. С. 491–505; Миколенко Д.В. Стратії за Стамболовим: болгарське державотворення у 1895–1920 рр. Харків, 2017. 804 с.; Його ж. The image of the Bulgarian Prince/Tsar Ferdinand in the historiography of the Russian Empire. *Studia Academica Sumenensis*. 2019. № 6. Р. 110–120; Його ж. Як Фердинанд I Саксен-Кобург-Готський став французом? Особливості висвітлення діяльності болгарського монарха в історіографії Російської імперії. *The Universe of History and Archeology – Універсум історії і археології*. 2019. Т. 2 (27). Вип. 2. С. 224–233; Гусев Н.С. Болгария, Сербия и русское общество во время Балканских войн 1912–1913 гг. Москва, 2020. 520 с.

² Правительственный вестник. 1887–1894.

³ Санкт-Петербургские ведомости. 1887–1894.

⁴ Харьковские губернские ведомости. 1887–1894.

⁵ Новое время. 1887–1894.

⁶ Московские ведомости. 1887–1894.

⁷ Вестник Европы. 1887–1894.

⁸ Русский курьер. 1887–1894.

⁹ Русские ведомости. 1887–1894.

¹⁰ Южный край. 1887–1894.

¹¹ Ламздорф В.Н. Дневник. 1886–1890. Москва, 1926. Т. 1. 395 с.; Його ж. Дневник. 1891–1892. Москва, 1934. Т. 2. 407 с.; Його ж. Дневник. 1894–1896. Москва, 1991. 455 с.

¹² Гловайський Д.И. Мелкие сочинения, статьи и письма. 1857–1887 гг. Москва, 1888. 416 с.

* Тут і надалі в тексті всі дати наведені за старим стилем.

¹³ Русские ведомости. 1888. 27 апреля.

ставниками «ватаги лжеправителів», які є «ляльками в руках англо-австро-німецьких дипломатичних агентів»¹⁴. На переконання автора, у 1887 р. голова Регентської ради не впливав на вибір кандидатури болгарського князя, оскільки ключова роль у цьому процесі належала Відню й Берліну¹⁵.

Незважаючи на широкі повноваження монарха згідно з основним законом країни – Тирновською конституцією 1879 р., Фердинанд не приймав жодних рішень без їх узгодження з прем'єр-міністром. Вказана ситуація підтверджується знову в «Русских ведомостях», в яких у черговому номері зазначалося, що навесні 1888 р. князь не наважився конфліктувати з родичем (чоловіком сестри) і соратником Стефана Стамболова – військовим міністром полковником Савою Муткуровим – через його суперечливі кадрові призначення у війську, а вирішив винести спірні питання на суд керівника уряду¹⁶. Разом із цим у російській пресі активно обговорювалися різного роду політичні протистояння між провладною партією й опозиційними силами болгарського істеблішменту з надією на те, що бажане відсторонення від влади Фердинанда або ж відставка Стефана Стамболова призведуть до покращення російсько-болгарських відносин¹⁷.

Будь-яка звістка про посилення напруженості у взаєминах між князем і очільником уряду оцінювалася російськими виданнями як позитивна новина. Зокрема, «Московские ведомости» поширювали інформацію про незадоволення прем'єр-міністра діями монарха через те, що той неодноразово залишав країну в складні для неї часи, воліючи пересидіти несприятливі обставини за кордоном. Кожен такий недоречний від'їзд глави держави супроводжувався в російській пресі роздумами: чи повернеться він назад; чи продовжить виконувати свої функції?¹⁸ Окрім цього, видання акцентували увагу на монаршому прагненні, яке підігрівалося підбурюванням його матері Клементини Орлеанської, позбутися нав'язливої опіки Стефана Стамболова за допомоги підпорядкованих йому міністрів із іншими політичними поглядами – консерваторів Константина Стоїлова й Григора Начовича, а також опозиційних політиків – лібералів Василя Радославова та Димитра Тончева, здатних очолити новостворений виконавчий орган або ж увійти до його складу. Натомість діючий голова Ради міністрів, намагаючись розширити власний вплив, обрав шлях зближення з консерватором Тодором Ікономовим та деякими прибічниками ліберала Драгана Цанкова. Преса доволі прозоро натякала на послаблення позицій Стефана Стамболова в країні, що не могло не тішити російську громадськість, адже одіозний політик продовжував сприйматися нею як ворог інтересів Санкт-Петербурга¹⁹. Проте дуже скоро з'ясувалося, що будь-які сподівання на термінову відставку прем'єр-міністра були передчасними.

Подіями, до яких знову було прикуто увагу російської громадськості, стали ув'язнення та страта 16 червня 1890 р. майора Кости Паници, звинуваченого в організації військового перевороту в країні з метою подальшого відсторонення від влади князя й прем'єр-міністра, відновлення відносин із Росією та активізації підготовки збройного виступу в Македонії²⁰. Висловлюючи співчуття родині страченого, «Московские ведомости» стверджували, що занадто жорстокий вирок опальному офіцеру ще більш негативно налаштує болгар проти князя та уряду. Про недрожелюбні й недовірливі стосунки між Фердинандом і Стефаном Стамболовим видання не гадувало, а навпаки, характеризувало їх як односторонніх, представників однієї кліки, яка, поза всяким сумнівом, приречена на поразку та рано чи пізно буде відсторонена від влади²¹.

Продовжуючи формувати в свідомості росіян негативний образ болгарського монарха, «Московские ведомости» характеризували Кобурга несимпатичним і хворобливим паном, на здоров'я якого негативно впливали «Болгарія й Стамболов», адже навіть під час кожного свого від'їзду за кордон князь змушений був вести активну переписку з керівником уряду, що вкрай обтяжувало австрійського аристократа²². Тобто, як переконувало видання, по суті перший міністр «...командував монархом»²³. Як доказ цього твердження було опубліковано інтерв'ю з двоюрідним дядьком Фердинанда – герцогом Ернстом II Саксен-Кобург-Готським, який запевнив: «Стефан Стамболов має колосальний вплив на болгарського князя та здатен вкласти в його голову будь-яку думку». Свого ж племінника герцог назвав «занадто наївним і довірливим», а його перебування на престолі – «небез-

¹⁴ Иловайский Д.И. Мелкие сочинения... С. 391.

¹⁵ Там же. С. 411–412.

¹⁶ Русские ведомости. 1888. 1 июня.

¹⁷ Новое время. 1888. 3 июня; Русские ведомости. 1888. 5, 8 июня; С.-Петербургские ведомости. 1888. 10 июня.

¹⁸ Московские ведомости. 1890. 13 июля.

¹⁹ Русские ведомости. 1888. 30 июня.

²⁰ Правительственный вестник. 1890. 15 июня; Московские ведомости. 1890. 2 июля; Новое время. 1890. 3 июля.

²¹ Московские ведомости. 1890. 19 июля.

²² Там же. 6 июля.

²³ Там же. 8 июля.

печною авантюрою»²⁴. Окрім цього газета підтверджувала й «залежність авторитету прем'єр-міністра від міцності позицій Кобурга в Болгарії»²⁵. «Саме тому, – зазначалося на-самкінець, – Стамболов так нервував з причини кожного від'їзду Кобурга за кордон, побоюючись, що його ставленик може і не повернутися в Софію»²⁶.

Російська преса визнавала факт підтримки правлячими колами Великої Британії та Австро-Угорщини діяльності Фердинанда й Стефана Стамболова, адже це підтверджувалося допомогою великих держав у вирішенні питання з розширення впливу Болгарського екзархату* в Македонії, коли саме Лондон і Відень змусили Стамбул піти на поступки вимогам Софії²⁷. А от стосовно перспектив зближення Османської імперії і Болгарії під егідою ворожих Росії великих держав, за що ратував кабінет Стефана Стамболова, консервативні й ліберальні російські видання висловлювали власний скепсис. Так, «Русские ведомости», «Южный край» і «Русский курьер» пояснювали свою точку зору непопулярністю серед болгар зазначеної концепції міжнародної політики²⁸. Поділяючи думку колег, «Новое время» і «Московские ведомости» заявляли, що співпраця з невизнаною Європою болгарською владою суперечить інтересам Оттоманської Порти²⁹.

На початку 1890 р. Міністерство закордонних справ (МЗС) Російської імперії розглянуло перспективу усунення з болгарського престолу князя Фердинанда руками Стефана Стамболова. Про це свідчать опубліковані директором канцелярії МЗС графом Володимиром Миколайовичем Ламздорфом уривки з листа від 21 лютого 1890 р. й телеграма від 8 березня того ж року тодішнього російського міністра закордонних справ Миколи Карловича Гірса великому візиту Османської імперії Мехмеду Каміль-паші. Судячи з текстів обох документів, Оттоманська Порта теж розділяла позиції Росії щодо неприпустимості перебування на болгарському престолі лютеранина та «...наполягала на необхідності задіяти Стамболова, домовившись із ним, з метою зміщення Кобурга й правомірного обрання законного князя»³⁰.

На початку осені 1890 р. «Московские ведомости» продовжили обговорення теми відносин між Фердинандом і очільником болгарського уряду, опублікувавши статтю під назвою «Кобург и Стамбулов*». Основна причина їхніх протиріч, з погляду органу друку, на той час крилася в розподілі міністерських портфельів. Князь волів бачити на ключових посадах своїх фаворитів – Дмитра Грекова та Константина Стоїлова, а прем'єр-міністр противився його прагненням, намагаючись створити ціннісне оточення тільки із лояльних до себе осіб, які мали б спільні з ним ідеали, світогляд, схожі бажання й амбіції. У статті наголошується: «Стамболов тиснув на Кобурга, шантажуючи його та постійно нагадуючи, що військо на боці прем'єр-міністра». Фердинанду ж залишалося лише скаржитися журналістам на поведінку Стефана Стамболова та на власне положення «бранця, котрий перебуває немов під арештом». «Московские ведомости» характеризували ситуацію, в якій опинився князь, без найменшого співчуття, продовжуючи називати Кобурга «самозванцем»³¹. Інше російське консервативне видання «Новое время» навіть висміювало його, опублікувавши карикатуру, на якій болгарського монарха зображено втікачем. При цьому замість князя австрійський аристократ осідлав власну шаблю, мав збентежений і наляканий вигляд³². Поза всяким сумнівом, автор натякає на те, що рано чи пізно, а голові держави все-таки доведеться спішно покинути Болгарію.

Черговим приводом для обговорення взаємних стосунків між болгарським князем і головою уряду став скоєний 15 березня 1891 р. замах на життя керівника виконавчого органу влади, внаслідок чого випадково загинув міністр фінансів Христо Белчев, а Стефан Стамболов, за іронією долі, не постраждав³³. Газета «Новое время» одразу ж опублікувала припущення, що трагічні події в Софії стали наслідком боротьби за владу між князем і прем'єр-міністром, і що, найвірогідніше, монарх руками противників чинного уряду на-

²⁴ Там же. 14 июля.

²⁵ Там же. 11 июля.

²⁶ Там же.

* Або Болгарська екзархія – назва Болгарської православної церкви у період між підписанням 1870 р. султаном Абдул-Азізом фірману (указу) про її створення як автономної у складі Константинопольської патріархії та до проголошення 1953 р. Патріархатом.

²⁷ Правительственный вестник. 1890. 15 июля; Московские ведомости. 1890. 19 июля; С.-Петербургские ведомости. 1890. 20 июля.

²⁸ Русские ведомости. 1890. 20 июля; Южный край. 1890. 22 июля; Русский курьер. 1890. 23 июля.

²⁹ Новое время. 1890. 18 июля; Московские ведомости. 1890. 19 июля.

³⁰ Ламздорф В.Н. Дневник. 1891–1892... С. 133–134.

* Прізвище болгарського прем'єр-міністра через його антиросійську позицію спотворювалося навмисно, щоб надати йому співзвучність з назвою столиці Османської імперії та тим самим підкреслити зовнішньополітичні прагнення голови уряду Болгарії налагодити добросусідські міждержавні відносини зі своїм сусідом.

³¹ Московские ведомости. 1890. 26 сентября.

³² Новое время. 1891. 16 января.

³³ Правительственный вестник. 1891. 16 марта.

магався «прибрати з дороги» нав'язливого опікуна³⁴. Втім, викладену версію жодна з російських газет у подальшому не обговорювала.

Згодом в європейських друкованих виданнях з'явилося адресоване Стефану Стамболову звернення болгарських емігрантів – Драгана Цанкова, Дамяна Грвєва, Анастаса Бендерьова, Димитра Ризова та Александра Людсканова, які 1887 р., після встановлення влади стамболовців та початку репресій проти русофілів, залишили країну. У тексті надрукованого документа містилися звинувачення прем'єр-міністра у зловживаннях владою ним і його підопічними, корупції та незаконних переслідуваннях своїх опонентів, а також заклики позбавити Фердинанда престолу та призначити нові вибори монарха, попередньо узгодивши кандидатуру князя з Росією. Свої вимоги саме до керівника Ради міністрів підписанти звернення пояснювали тим, що той «залізною рукою» контролював ситуацію в країні, тому тільки від його волі залежить доля болгарського престолу. Російський часопис помірковано ліберальної орієнтації «Вестник Европы» піддав критиці текст публікації, заявивши, що болгарські опозиціонери вкрай непослідовні. Викриваючи недоліки в діяльності Стефана Стамболова та викладаючи факти про злочини голови уряду і його оточення, емігранти-патріоти не порушували питання про його відставку, а лише наполягали на відстороненні князя від влади. Видання назвало звернення «несерйозним», оскільки воно не посприяє отриманню бажаних результатів для Болгарії та не інспірує зміни у взаєминах між Фердинандом і Стефаном Стамболовим³⁵.

Упродовж 1892 р. російська громадськість із причини відсутності в пресі інформації стосовно тих чи інших визначальних подій у внутрішньо і зовнішньополітичному житті балканської країни не проявляла зацікавленості до обговорення проблем у взаємовідносинах між князем і прем'єр-міністром. Імперські видання в основному сповіщали про міцні позиції очільника уряду³⁶ та його всебічне сприяння підвищенню престижу Кобурга на міжнародній арені. Органи друку активно аналізували спроби болгарської влади налагодити відносини з Великою Британією й Османською імперією задля того, щоб домогтися визнання Фердинанда законно обраним правителем. Вони констатували та детально висвітлювали факти теплих прийомів князя королевою Вікторією (25 травня 1892 р.)³⁷ та Стефана Стамболова султаном (31 липня 1892 р.)³⁸, але при цьому тішилися з приводу безрезультатності цих візитів. Консервативна й ліберальна преса мали однакову думку в питанні щодо небажання Форин-офісу й Оттоманської Порти йти назустріч прагненням болгарської сторони через побоювання зіпсувати відносини з одним із гарантів берлінського статус-кво на Балканах – Росією³⁹.

Навесні 1893 р. увагу російської громадськості привернула ще одна подія, пов'язана з Болгарією. Уряд Стефана Стамболова ініціював внесення поправок до Тирновської конституції, суть однієї з яких полягала у наданні можливості спадкоємцю болгарського престолу сповідувати католицизм «віру своїх батьків». В імперії таке починання сприйняли з великим незадоволенням, називаючи дії стамболовців «спробою ще більше віддалитися від Росії»⁴⁰. Її преса визнавала, що в такий спосіб Стефан Стамболов прагнув зміцнити положення Фердинанда на престолі, у тому числі і його престиж на міжнародній арені. При цьому консервативно налаштовані газети сподівалися, що держави-гаранти статус-кво на Балканах завадять намірам «приспівників Кобурга»⁴¹; ліберальні ж видання очікували спротиву від болгар і церковних ієрархів Екзархату⁴².

По мірі посилення суперечностей між болгарським князем і прем'єр-міністром країни російський істеблішмент вдався до активного обговорення задумів Стефана Стамболова стосовно подальшого перебування Фердинанда на престолі. При цьому залежність монарха від голови уряду не ставилася під сумнів. Так, вже згадуваний нами граф Володимир Миколайович Ламздорф у своєму щоденнику опублікував датований 23 вересня 1893 р. лист надзвичайного і повноважного посла Росії в Австро-Угорщині князя Олексія Борисовича Лобанова-Ростовського до міністра закордонних справ Миколи Карловича

³⁴ Новое время. 1891. 30 марта.

³⁵ Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1891. Г. 26. Т. 6. Кн. 11. С. 392–393.

³⁶ Новое время. 1892. 2 мая.

³⁷ Там же. 17 июня.

³⁸ Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1892. Г. 27. Т. 5. Кн. 9. С. 385.

³⁹ Новое время. 1892. 17 июня; Русские ведомости. 1892. 3 октября.

* Стаття 38 основного закону вимагала належності спадкоємця болгарського трону до православної віри. Ця умова у 1892–1893 рр. стала на заваді одруження Фердинанда, оскільки західні принцеси-католички відмовлялися від шлюбу з ним. Стефан Стамболов, вважаючи, що одруження князя та народження його спадкоємця зміцнять положення принца на болгарському престолі, почав домагатися зміни ст. 38. Поправку було ухвалено парламентом (IV Великими Народними зборами) у травні 1893 р.

⁴⁰ Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1893. Г. 28. Т. 2. Кн. 4. С. 846.

⁴¹ Новое время. 1893. 8 марта.

⁴² Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1893. Г. 28. Т. 2. Кн. 4. С. 846–847.

Гірса. У ньому йшлося про плани Стефана Стамболова дочекатися після шлюбу Фердинанда появи наслідного принца – уродженця Болгарії, рік-два потому видворити монарха з країни, здійснити хрещення спадкоємця за православним обрядом та звести його на трон, а потім знову зосередити в своїх руках повноваження регента при малолітньому князеві⁴³.

Відставка уряду стамболовців 19 травня 1894 р. для російської громадськості стала несподіваним фактом⁴⁴. Жоден друкований орган напередодні не згадував про серйозні протиріччя між князем та прем'єр-міністром, і тільки після відсторонення Стефана Стамболова від влади майже всі вони взялися аналізувати обставини й причини виникнення резонансної події. Газета «Новое время» заявила про цілковиту впевненість керівника кабінету міністрів перед своєю відставкою в неспроможності глави держави сформувати новий уряд та у його врешті-решт вимушеному зверненні до відстороненого досвідченого політика з проханням знову очолити виконавчий орган влади. Проте, побудовані на власних міркуваннях безпомилкові, на думку державного діяча, розрахунки не виправдали себе. Упродовж нетривалого часу князю вдалося не лише визначитися з кандидатурою прем'єр-міністра в особі лідера створеної того ж року Народної партії – Константина Стоїлова, а й підібрати та призначити гідних членів уряду. Видання назвало колишнього регента й голову Ради міністрів «брутальним і цинічним диктатором», чия «занадто зухвала поведінка» обридла Фердинанду та іншим впливовим політикам країни⁴⁵.

На відміну від консервативної газети «Новое время», помірковано ліберальний «Вестник Европы» не надавав серйозного політичного значення звіткам про «непорозуміння й суперечки», які упродовж 1887–1894 рр. виникали між князем і прем'єр-міністром, стверджуючи, що в «період суворого правління Стамболова в Болгарії, порівняно з іншими балканськими державами, було більш-менш тихо та спокійно»⁴⁶. І все ж монарх, котрий завдяки сприяттву голови уряду «встиг зміцнити власне положення та заснувати династію», несподівано «змусив Стамболова, від якого отримав владу й титул болгарського князя, піти у відставку». Видання констатувало, що Фердинанд зважився на такий крок, попередньо забезпечивши собі міцну підтримку – взяв під контроль збройні сили країни. У подальшому властолюбний прем'єр-міністр став для князя «непотрібним і обтяжливим», тому монарх «вирішив змінити уряд Стамболова більш скромними і поступливими міністрами». «Вестник Европы» також наголошував, що Фердинанд, котрий належав до відомої й впливової в Європі династії, фактично здійснив переворот у «східному стилі» [за допомогою інтриг. – Д.М.]. При цьому він проявив типову для представників свого роду наполегливість і завзятість [як і під час становлення Кобургів на бельгійському престолі. – Д.М.], тому «деякі російські газети даремно висловлюють зневажливе й глузливе ставлення до князя Фердинанда, до його починань і дій»⁴⁷, – зазначав насамкінець помірковано ліберальний часопис, прозоро натякаючи на перспективу співпраці Росії з цим австрійським аристократом.

Таким чином, упродовж 1887–1894 рр. низка подій у Князівстві Болгарія зумовлювала активізацію обговорення російськими журналістами, публіцистами та істориками питання про взаємостосунки між главою балканської держави й прем'єр-міністром країни – це несвоечасні, нічим не виправдані від'їзди Фердинанда за кордон, спроби уряду стамболовців домогтися від Оттоманської Порти визнання Кобурга законним болгарським правителем, замах 1891 р. на життя керівника виконавчого органу влади. Будь-яка інформація про посилення чи послаблення протиріч між князем і головою Ради міністрів супроводжувалася значною кількістю версій у пресі щодо причин і наслідків цих суперечностей. Звістка про відставку навесні 1894 р. кабінету Стефана Стамболова в Росії сприйняли по-різному. В одних, байдужих до подій у Болгарії громадян, вона не викликала зацікавленості, для більшості ж інших – виявилася несподіванкою, хоча й довгоочікуваною, сповненою надій на відновлення дружніх міждержавних відносин. І навіть для журналістів, котрі постійно перебували в вихорі зовнішньо й внутрішньополітичного життя балканського князівства та неодноразово передрікали можливу зміну уряду в Болгарії, вказана подія стала сюрпризом. Вирішальним чинником, який посприяв перемозі Фердинанда в протистоянні з досвідченим політиком, російські журналісти, історики та публіцисти називали контроль над збройними силами, що його взяв князь у свої руки після смерті 1891 р. військового міністра генерал-майора Сави Муткурова.

⁴³ Ламздорф В.Н. Дневник. 1894–1896... С. 30.

⁴⁴ Правительственный вестник. 1894. 20 май; Харьковские губернские ведомости. 1894. 21 мая.

⁴⁵ Новое время. 1894. 31 мая.

⁴⁶ Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1894. Г. 29. Т. 3. Кн. 6. С. 839.

⁴⁷ Там же. С. 840.

References

- Hokov, O.A. (2011). Obraz kniazia Aleksandra Battenberha v rosvviskoi memuarvstke poslednei chetverti XIX – nachala XX v. [The image of prince Alexander Battenberg in the Russian memoir of the last quarter XIX – early XX c.]. *Drynovskiy zbirnyk – Drynovskiy collection*. T. 4. Kharkiv–Sofia, Bulgaria.
- Husev, N.S. (2020). Bolharia, Serbia v russkoe obshchestvo vo vremia Balkanskikh voyn 1912–1913 gg. [Bulgaria, Serbia and Russian society during the Balkan wars in 1912–1913]. Moscow, Russia.
- Mvkolenko, D. (2019). The image of the Bulgarian Prince/Tsar Ferdinand in the historiography of the Russian Empire. *Studia Academica Šumenensia*. № 6. Shumen, Bulgaria.
- Mvkolenko, D.V. (2003). Osveshchene vtoroi balkanskoi voyny v kharkovskoi presse [Coverage of the second Balkan war in the Kharkov press]. *Vestnyk Mezhdunarodnoho slavianskoho unyversyteta – Bulletin of the International Slavic University*. T. 6. № 1. Kharkiv, Ukraine.
- Mvkolenko, D.V. (2011). Rosiiska istoriografii kintsia XIX – pochatku XX st. pro politychnu diialnist Stefana Stambolova [Russian historiography of the end XIX – early XX c. about the political activities of Stefan Stambolov]. *Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv – Collection of works by young scientists and graduate students*. T. 22. Kyiv, Ukraine.
- Mvkolenko, D.V. (2017). Strasti za Stambolovym: bolharske derzhavotvorennia u 1895–1920 rr. [Passion for Stambolov: Bulgarian State Creation in 1895–1920]. Kharkiv, Ukraine.
- Mvkolenko, D.V. (2019). Iak Zhar Ferdynand I Saksen-Koburh-Hotskvi stav frantsuzom? Osoblyvosti vysvitlennia diialnosti bolharskoho monarkha v istoriografii Rosiiskoi imperii. [How did Tsar Ferdinand I become French? Features of coverage of the activities of the Bulgarian monarch in the historiography of the Russian Empire]. *The Universe of History and Archeology – Universum istorii i arkeolohii*. T. 2 (27). Vyp. 2. Dnipro, Ukraine.

Миколенко Дмитро Валерійович – доктор історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (61022, майдан Свободи, 4, Харків, Україна).

Mykolenko Dmytro V. – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Modern and Contemporary History, V.N. Karazin Kharkiv National University (61022, Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine).

E-mail: dmykolenko@karazin.ua

UNDER CLOSE CONTROL OF THE BULGARIAN PRIME MINISTER: THE RELATIONSHIP BETWEEN PRINCE FERDINAND AND HEAD OF GOVERNMENT STEFAN STAMBOLOV IN THE ASSESSMENTS OF THE RUSSIAN PUBLIC (1887–1894)

The aim of the article is relationship assessment analysis between Prince Ferdinand and Prime Minister Stefan Stambolov in the Russian socio-political discourse. The main task is determination events that influenced increasing attention of the Russian public to the relations of these political figures. The scientific novelty is identification of the factors that increased/decreased Russian interest in the relations between the Bulgarian monarch and the head of government in 1887–1894 and clarification the attitude of journalists and publicists to the removal of Stefan Stambolov from power in 1894, the reasons for his defeat to the monarch. Conclusions: the prince's travels abroad, Stefan Stambolov government's attempts to get Ottoman Empire recognition of the loyalty of the Cobura government, the assassination attempt on the prime minister and the monarch in 1891 led to an intensification of discussions on the relationship between Prince and Stefan Stambolov. Information about the contradictions between the monarch and the first minister was accompanied by a large number of versions of the causes and consequences of these contradictions. The resignation of Stefan Stambolov's government in 1894 was a surprise for journalists. The Russian public called the control over the army a decisive factor, which passed into the hands of the Prince after death of Sava Mutkurov in March 1891. This allowed Ferdinand to win against a fortune with an experienced politician.

Key words: prince Ferdinand, Stefan Stambolov, russian public, socio-political discourse.

Дата подання: 20 жовтня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 20 січня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Миколенко, Д. Під пильним контролем прем'єр-міністра Болгарії: взаємини князя Фердинанда та голови уряду Стефана Стамболова в оцінках російської громадськості (1887–1894 рр.). *Сіверянський літопис*. 2022. № 1. С. 152–158. DOI: 10.5281/zenodo.6791216.

Цитування за стандартом APA

Mykolenko, D. (2022). Під пильним контролем прем'єр-міністра Болгарії: взаємини князя Фердинанда та голови уряду Стефана Стамболова в оцінках російської громадськості (1887–1894 рр.) [Under close control of the Bulgarian Prime Minister: the relationship between Prince Ferdinand and Head of Government Stefan Stambolov in the assessments of the Russian public (1887–1894)]. *Siverianskyi lihopys – Siverian chronicle*, 2022, 1, P. 152–158. DOI: 10.5281/zenodo.6791216.